

NOTE DE LECTURĂ / RECENZII

Dan Dungaciu

Națiunea și provocările (post)modernității, București, Editura Tritonic, 2004, 512 p.

A scrie despre națiune și naționalism într-o epocă în care se vorbește pretutindeni despre integrarea europeană și construcția unei Europe care să fie mai mult decât un spațiu al intereselor comune reglementate și gestionate în cea mai eficientă formă posibilă reprezentă un demers complex, indiferent de care parte a bariadei s-ar poziționa un autor. Ce ar însemna în fapt o Europă ai cărei cetățeni s-ar identifica în primul rând ca europeni, lăsând pe o poziție secundară sau uitând apartenența națională „initială“? Este reală asumarea acestei identități europene, este ea posibilă sau dezirabilă, și care ar fi relația Europei cu națiunile care compun spațiul european?

Cartea lui Dan Dungaciu propune răspunsuri la astfel de întrebări care pot incomoda elanul oamenilor politici de a impune ca reală o viitoare națiune europeană, ale cărei dimensiuni sunt, în acest moment, mai degrabă doar ideologice. Unul din punctele de plecare ale cărții se află în chiar statisticile Eurobarometrului, ale căror cifre indică cel puțin două lucruri. Pe de o parte, națiunea europeană este încă de negăsit, în ciuda proceselor integratoriste tot mai accentuate din ultimii ani, pentru că oamenii — cetățeni ai Europeani — nu se regăsesc în ea. Or, una este, așa cum afirmă autorul (p. 18), a construi o cultură/identitate europeană recunoscută de o elită intelectuală, și alta este a face „din aceasta o cultură de masă sau ceva care să infuzeze «viața de zi cu zi» a «europenului»“. Pe de altă parte, identitatea națională, deci națiunea, nu cunoaște acea criză despre care se vorbește în mod curent, de vreme ce aceiași cetățeni europeni chestionăt se autodefinesc în primul rând raportându-se la naționalitatea lor originară. Ceea ce duce la concluzia pe care autorul o formulează deja la debutul lucrării: „Identitatea europeană rămâne... națională“ (p. 35). În fapt, chiar fervoarea cu care se discută despre „un sfârșit al națiunilor“ pare a infirma acest sfârșit. Apoi, națiunea reprezintă un complex de factori dintre care cel care duce la crearea unei identi-

tăți pe care indivizi și-o asumă și o recunosc în mod continuu, constant este cel mai important. Factorii economici, sociali, politici nu generă obligatoriu această dimensiune identitară. Autorul propune o abordare „a națiunii și naționalismului în care națiunea va fi tratată nu doar ca un proiect politic, social, economic sau cultural, dar și ca unul existențial“ (p. 32). Identitatea națională „afectează existența indivizilor la cel mai profund nivel“, produce o „re-inserție în real“ (p. 35). Mecanismul prin care identitatea națională se construiește și influențează existența indivizilor este pe larg dezbatut în carte, una din intențiile centrale ale autorului fiind de a demonta prejudecăți, neînțelegeri, exagerări, deformări voite sau nu, încadrări greșite ale numeroaselor teorii care s-au scris despre națiune și naționalism: „Ceea ce urmează nu este o teorie a națiunii și naționalismului (...) Lucrarea de față este o defrișare și o jalonare a terenului, începând cu perioada modernă și terminând cu provocările pe care stilul de găndire postmodern sau postmoderinitatea ca atare le aduc naționalului în variile sale aspecte.“ (p. 35). Cu alte cuvinte, cartea nu își propune inventarierea unor teorii; importantă este trasarea unor puncte de reper în discuția despre națiune/naționalism, pentru a evita abordări și concluzii superficiale și chiar contradictorii realității „măsurate“ de statisticile europene.

Construcția europeană este deficitară tocmai în ceea ce privește realizarea unui proiect existențial. Cu alte cuvinte, această Europă unită menită a topi în ea națiunile componente constituie pentru cetățenii ei o realitate cu care aceștia se identifică existențial într-o mică măsură. Chestiunea este cu atât mai importantă și mai dificilă cu cât este vorba despre coezionea și legitimitatea acestui spațiu care în ultimii ani tinde, pe de o parte, spre a obține un statut juridic care să-i confirme statutul și rolul ca actor politic, pe de altă parte cunoaște un proces de extindere pe căt de ambicioș pe atât de problematic. Astfel, „raportul identitar na-

țional/european“ tinde să se complice în condițiile în care oricum răspunsul formulat la chestiunea națională prin decretarea sfârșitului națiunii este el însuși nesatisfăcător: „careața majoră a ceea ce numim astăzi integrare europeană se află la intersecția dintre identitatea națională și cea europeană“ (p. 18). În contrast cu caracterul artificial al construcției europene, „naționalismul, în multiplele sale dimensiuni, răspunde unor întrebări care depășesc cadrul socio-politic: naționalismul conferă insului un plasament existențial care oferă răspuns la o serie de interogații majore care nu pot fi soluționate altfel (așezare în lume, continuitate, rostul acțiunii insului pe pământ etc.)“ (p. 34).

Lucrarea este structurată în cinci părți (*Moderitate și națiune; Națiune, naționalism și teoria națiunii și naționalismului în perioada interbelică; Geopolitica națiunii și geopolitica ortodoxiei; Sfârșitul modernității; Națiunea și provocările postmodernității*), precedate de o introducere în care autorul își justifică demersul, schițează principalele cadre teoretice, trasează ipoteze, prezintă metoda de cercetare. La începutul primei părți, regăsim și definiții de lucru: „Putem înțelege națiunea ca un grup de persoane ce au în comun un set de elemente culturale distințe, un sentiment de solidaritate izvorât din experiența comună, un sentiment economic relativ unificat, drepturi cetățenești pentru toți membrii acceptați ca atare și care ocupă un teritoriu“; „naționalismul este o mișcare politică și/sau culturală ce țintește să atingă sau să mențină autonomia și individualitatea politică a unui grup care se consideră — într-o proporție mai mare sau mai mică — o națiune potențială sau actuală“; „sentimentul na-

tional reprezintă conștiința apartenenței la o națiune și sentimentul de solidaritate cu membrii săi; de asemenea, aspirația pentru întărirea națiunii, pentru libertatea și unitatea ei“ (p. 39).

Conștient de complexitatea și amplitudinea demersului pe care și l-a propus, autorul tratează cu atenție și rigurozitate pe parcursul celor cinci părți teorii, abordări, perspective, prezentate în contextul istoric bine specificat al epocii și al confruntării de idei în fiecare perioadă istorică în parte. Analiza subtilă a fenomenului național — pe care autorul îl plasează în categoria fenomenelor „polimorfe, echivoce și ubicue“ (p. 114) — trece dincolo de încadrările sau dihotomiile consacrate în literatura de specialitate. Este un demers curajos care se axează pe critica argumentată, minuțioasă, logică și cu argumente precise, critică îndreptată împotriva unor nume sonore, precum Habermas sau Hobsbawm, sau a unor teorii ce au făcut carieră, precum cea a existenței a două perspective aflate la poluri opuse asupra națiunii, cea germană și cea franceză.

Pornind de la realitățile trecute, autorul intenționează a demonstra „precaritatea postmodernismului — *interventionismului* — față de chestiunea națională, pe care o abordează superficial și defectuos“ (p. 77). Naționalismul este mai mult decât rodul unei invenții sau imaginații; societățile postmoderne, societățile „fără de sensuri sociale“ par a-i nega sau diminua rolul. Interogația autorului se extinde în finalul lucrării către efectele și soluțiile posibile pentru a ieși din lipsa de certitudini postmoderne. Resurrecția religioasă pare a oferi un răspuns, pentru că religia poate furniza individului „semnificații și soluții existențiale“ (p. 488).

Ruxandra Luca

Petre Prisecaru și Nicolae Idu (coord.)

Reforma constituțională și instituțională a Uniunii Europene, București, Editura Economică, 2003, 224 p.

Lucrarea de față reunește o serie de studii ample care evidențiază evoluția Uniunii Europene prin prisma recentelor reforme care au avut loc la nivel constituțional, instituțional și în procesul de luare a deciziilor și care marchează trecerea Uniunii Europene de la stadiul integrării economice la cel al integrării politice. Primul studiu analizează procesul de constituționalizare a UE. Au existat autori care sus-

țineau că ansamblul tratatelor existente reprezintă o veritabilă Constituție a UE, alții care din contră, considerau că ar fi nevoie de un Tratat Constituțional de sine stătător care să cuprindă principalele dispoziții cuprinse în tratatele anterioare. Cele trei tratate constitutive ale CE, complete de Actul Unic European, Tratatele de la Maastricht, Amsterdam și Nisa, precum și principiile Curții Europene de Justiție „au caracter

constituțional și pot constitui o veritabilă Constituție în plan formal, care depășește sfera dreptului internațional public“ (p. 15). Dinamismul procesului de integrare conduce progresiv la conturarea valorilor fundamentale ce stau la baza procesului de constituționalizare a tratatelor constitutive și a celor care au urmat, reprezentând faze avansate ale acestui proces, fără a fi însă și punctul terminus al evoluției construcției europene. O altă problemă abordată de autor se referă la raportul dintre dreptul comunitar și dreptul național. Ordinea juridică comunitară nu trebuie să vină în contradicție cu sistemele juridice naționale, ci să interfereze cu acestea pentru atingerea unor obiective comune. Următorul studiu, *Reforma constituțională a UE*, se constituie într-o cronologie a etapelor premergătoare adoptării de către Consiliul European de la Salonic din iunie 2003 a *Proiectului de Tratat care instituie o Constituție pentru Europa*, precum și o analiză a conținutului acestui Tratat. În cadrul acestei secțiuni, autorul menționează și propunerile reprezentanților României care au participat la lucrările *Convenției Europene privind viitorul Europei*.

Capitolul 3 este consacrat problematicii *drepturilor omului în legislația europeană*. *Carta Europeană a Drepturilor Omului* adoptată la Nisa în decembrie 2000, inspirată din instrumentele internaționale existente în domeniu, din legislația procesuală a Curții de Justiție a UE și a CEDO, în raport cu prevederile similare existente în legislațiile naționale în materie și adaptate realităților Uniunii, are rolul de a consolida protecția drepturilor fundamentale în UE în varianta reglementată prin tradițiile constituționale și obligațiile internaționale comune statelor membre. *Carta* reprezintă un document cu efecte juridice obligatorii fiind încorporată în partea II-a a *proiectului de Tratat Constituțional* ceea ce poate duce la delimitarea puterilor dintre UE și statele membre, reprezentând totodată un element de bază al oricărui document constituțional. În continuare este prezentat conținutul *Cartei Europene*, clasificând neoficial drepturile în trei categorii: drepturi civile, drepturi economice și drepturi sociale. *Carta* are un impact important asupra țărilor candidate, astfel că alinierea contribuțiilor naționale la *Carta UE a Drepturilor Fundamentale* va conduce la încorporarea drepturilor în textele contribuțiilor naționale, „iar respectarea drepturilor va fi o garanție pentru li-

bertatea economică și culturală a europenilor din Europa Centrală și de Est“ (p. 100). Studiul *Reforma guvernanței europene* propune o analiză a conținutului *Cărții Albe a Guvernării Europene* adoptată în anul 2001 de Comisia Europeană care reprezintă un moment important în desfășurarea reformei în domeniul. Noțiunea de „guvernanță“ este de dată mai recentă și „desemnează reglementările, procesele și comportamentele care influențează modul de exercitare a puterii, în special din punctul de vedere al deschiderii, participării, responsabilității, eficiență și coerentei“ (p. 104). Printre acțiunile întreprinse pe linia reformei guvernanței europene după apariția *Cărții Albe*, enumerăm: implicarea mai largă a actorilor, perfecționarea politicilor, reglementărilor și implementării, contribuția UE la guvernanța mondială, reconsiderarea politicilor și reforma instituțiilor UE. Capitolul 5, *Reforma instituțională a UE*, reflectă în principal lucrările *Convenției privind viitorul Europei*. După ce procesul de reformă instituțională de la Amsterdam s-a dovedit a fi insuficient, un moment decisiv al dezbatерii privind viitorul Europei și al stabilirii procesului de reformă l-a reprezentat Consiliul European de la Nisa din decembrie 2000. Autorul realizează o sinteză a modificărilor introduse de Tratatul de la Nisa la nivelul reformării instituțiilor Uniunii și a procesului de luare a deciziilor. *Convenția privind viitorul Europei* a debutat în martie 2002 și s-a încheiat cu propunerile de reformă a instituțiilor europene care ulterior au fost cuprinse în partea I, titlul IV din *Proiectul de Tratat Constituțional*. Autorul prezintă o imagine amplă a premiselor de la care s-a pornit, precum și a evoluției discuțiilor derulate în cadrul Convenției, discuții care s-au derulat între un pol al compromisului și un altul al consensului. Pentru o evaluare corectă a propunerilor de reformă instituțională avansate de Convenție autorul prezintă principalele contribuții, opinii, sugestii și evaluări lansate sau realizate de diferite instituții politice, *think-tank-uri* europene, personalități din sfera politică sau academică.

Un alt spațiu al lucrării este consacrat *Guvernanței europene și doctrinelor integrării*. „Definirea UE ca entitate politică sau ca sistem de guvernare implică dificultăți serioase din cauza confruntărilor de idei și opinii care există pe această temă“ (p. 179), remarcă autorul. „Dacă A. Moravcsik consideră că este nevoie de o combinație de abordări diferite pentru a

înțelege natura și dinamica procesului de integrare europeană, J. Peterson aprecia în 1995 că o singură teorie sau doctrină nu poate explica în mod satisfăcător sistemul de guvernare al UE“ (p. 179). În opinia Comisiei Europene, guvernanța multinivel în cazul UE înseamnă coexistență și împărtirea câtorva niveluri de guvernanță. Conceptul de „guvernanță europeană multinivel“, introdus de Gary Marks în anul 1993, este menit să explice sistemul comunitar de guvernare. Ulterior, alți teoreticieni au dezvoltat acest concept pentru a oferi „o alternativă viabilă la modelul centralizat pe stat al integrării europene, care susține că procesul de decizie în UE este determinat în principal de guvernele statelor membre constrâns de interese naționale specifice“ (p. 179).

Ultimul studiu este consacrat *modificării Constituției României în contextul aderării la UE și al adoptării unei Constituții europene*. În condițiile aderării la UE, cadrul constituțional capătă o nouă dimensiune, dat fiind faptul că ordinea juridică comunitară se constituie într-o

ordine juridică superioară ordinii juridice a statelor membre, o serie dintre prevederile sale urmând să fie direct aplicabile. De asemenea, adoptarea Constituției Europene, care va avea efecte juridice în toate statele membre ale UE, prezintă interes și pentru România ca viitor stat membru, deoarece adoptarea Constituției europene va duce la compatibilizarea Constituțiilor naționale. Prin urmare, modificarea Constituției din 1991 a fost necesară atât în vederea apropiatei aderării la țările noastre precum și pentru perioada de după integrare. Autorul abordează revizuirea Constituției României din două puncte de vedere: domeniul constituțional de revizuit prin prisma situației actuale din țara noastră și domeniile constituționale de revizuit în vederea alinierii la prevederile *acquis-ului* comunitar, care vor asigura compatibilitatea cadrului constituțional național cu *acquis-ului* comunitar în forma sa actuală. De asemenea, autorul enumerează principalele prevederi ale *Leyii privind modificarea Constituției României*.

Sanda Cincă

Monica Șerbănescu, Ilie Botoș, Dumitru Zamfir
Law&Crime.Net, București, Editura Tritonic, 2003, 398 p.

Revoluția informațională a atins în zilele noastre un nivel de dezvoltare și perfecționare care era de neimaginat în urmă cu câțiva ani. Efectele sale benefice le resimt mulți dintre locuitorii planetei: internetul, telefonia mobilă au devenit astăzi instrumente uzuale, fără de care nu ne mai putem imagina viața noastră cotidiană.

Autorii lucrării *Law&Crime.Net* sunt însă preocupați de efectele negative pe care le-a adus cu sine revoluția informațională: o nouă categorie de infracțiuni. Delictele informatiche și prevederile legale necesare constituie pentru prima oară în România subiectul unei lucrări academice (p. 5), autori abordând o temă interdisciplinară, de acută actualitate, mai cu seamă după atentatele teroriste din 11 septembrie din Statele Unite ale Americii, ale căror repercusiuni au afectat într-o mai mare sau mai mică măsură întreagaumanitate.

Volumul este structurat în două părți. *Era informațională și diversificarea acțiunilor criminale* prezintă o gamă largă de metode pe care infractorii, de la cei mai mărunți hackeri până

la structurile crimei organizate, le folosesc pentru a-și atinge scopurile, folosindu-se de tehnologia modernă, ultrasofisticată. Cea de-a doua parte, *Combaterea criminalității informatică*, analizează măsurile pe care statele democratice și organizațiile internaționale le-au luat, inclusiv în cadrul cooperării internaționale instituționalizate, pentru combaterea acestor fenomene. Lucrarea mai conține și sase anexe cu documente ale Comitetului European pentru Probleme Penale și ale Consiliului Europei, privind combarea criminalității informaticice, ca și cadrul legislativ din România referitor la domeniul tehnologiei informațiilor.

Una dintre dimensiunile lucrării o reprezintă consecințele pe care activitățile criminale internaționale, beneficiară a rezultatelor revoluției tehnologice, le-a avut asupra sistemelor militare naționale și a sistemului de securitate internațional, atât din punct de vedere legal, cât și al acțiunilor concrete.

Criminalitatea tehnologică internațională afectează siguranța tuturor statelor; la fel ca și

internetul sau telefonia ea nu ține cont de granițe sau de teritorii interzise. „Atentatele din SUA au arătat că nici un stat, oricără de puternic ar fi, nu este pe deplin protejat în fața grupărilor crimei internaționale“ (p. 68). Consecința o reprezintă reconsiderarea politicilor de apărare și de securitate ale statelor, dar și ale organizațiilor militare internaționale, care își modifică doctrinele de apărare și alocă din ce în ce mai multe resurse pentru domeniul militar și cel de securitate. Schimbarea cea mai drastică a fost desigur cea din SUA după septembrie 2001, care a determinat modificarea radicală a doctrinei militare a Statelor Unite. După aceste evenimente obiectivele politicii americane de apărare s-au concentrat pe: „protejarea teritoriului național și a bazelor americane din străinătate; posibilitatea trimiterii de forțe spre teatre de operațiuni îndepărtate; distrugerea «sanctuarelor» inamicului; securitatea sistemelor de informații și comunicații; dezvoltarea utilizării tehnicilor necesare operațiunilor combinate pe teren; împiedicarea accesului la spațiul și potențialul spațial al Statelor Unite“ (p. 71). Noua doctrină militară americană a dezvoltat conceptul de „control strategic“, ce semnifică „capacitatea de a identifica situația adversarului, de a-i reduce puterea prin distrugerea capacităților sale militare, industriale și politice... și de a obține astfel un recul sau chiar capitularea acestuia, ceea ce nu implică în mod obligatoriu

ocuparea terenului inamicului“ (p. 72). Doctrina a fost concepută să răspundă „tuturor formelor de conflict“, putând fi adaptată în funcție de potențialul fiecărui adversar în parte. Pentru implementarea acestei doctrine Pentagonul a primit și resursele necesare: de la 291 miliarde de dolari în 2001 la 379,9 miliarde de dolari în 2003, creșterea fiind justificată de necesitatea dezvoltării tehnologiei americane, care se dovedise a nu face față inginozoității atentatorilor. Regândirea periodică a sistemelor de securitate naționale a devenit de acum o practică curentă, acestea trebuind readaptate celor mai recente invenții tehnologice, care, mai cu seamă în domeniul informațional, par a nu avea nici un fel de limite, consecințele lor nefiind adesea cunoscute în toată amplitudinea lor chiar de către proprii inventatori.

Law&Crime.Net reprezintă din această perspectivă o analizămeticuoasă și bine argumentată a fenomenului infracționalității tehnologice, care determină reacția instituțiilor publice naționale și internaționale, sub forma mai sus amintită, care determină și tendințele manifestate de ambele părți și subliniate de cei trei autori, de a-și depăși sferele de acțiune și a intra în spațiul privat al cetățeanului. Ce este mai importantă: protejarea vieții private sau nevoia de securitate publică? pare a fi întrebarea (nefierescă) pusă din ce în ce mai des, în statele cu cea mai veche democrație din lume.

Cristina Arvatu

Ion Ianoși

Sankt Petersburg. Romanul și romanele unui oraș, București, Editura Institutului Cultural Român, 2004, 366 p.

Relatață cu exactitatea eruditului și pasiunea omului de cultură exersat în arta scrisului, zburciumata istorie a unui oraș pe care Petru I Romanov l-a dorit centrul politic al Rusiei (în concurență cu Moscova) și centrul cultural al lumii (cel puțin ca Versailles sau Venetia) ne apare ca povestea unui personaj în destinul căruia „există ceva tragic, întunecat și mare“ (p. 97). Prin urmare, sublim.

Filtrat prin opiniiile unor scriitori ale căror destine s-au întrețesut (sau intersectat) cu politicul, adevărul stă sub semnul inaugural al febrilei și silnicei edificării a unei capitale (deopotrivă slăvită și blestemată) într-o țară „forțată cu biciul să se modernizeze“ (p. 18):

„Căci grea e pentru popoare vremea înnoirilor“ (Serghei Soloviov, *Istoria Rusiei din cele mai vechi timpuri*).

În poemul *Călăretul de aramă*, din care purcede, după Ion Ianoși, chiar și *Mantaua* lui Gogol² și întreaga literatură petersburgheză³, Pușkin, „cel mai petersburghez poet“, încifrează în chiar simbolul orașului (monumentul ridicat de Falconet în cinstea lui Petru cel Mare, în timpul împăratelui Ecaterina) dileme „pentru istoria reală și spirituală a Rusiei, pentru însăși istoria lumii moderne și contemporane“ (p. 50).

Un oraș nutrit de politic, chiar și atunci când se vrea doar actant cultural, creator de is-

torie chiar și atunci când o distrugе împreună cu tradiția, concentreză toate zbaterile și interogațiile lumii social-politice: „În această istorie, cât determinism și câtă libertate își asumă subiectul, personalitatea marcantă și individul umil, sus-pusul și supusul, victimă și călăul? Și dreptatea căruia dintre vrăjmași este cu adevarat dreaptă? Sau adevarul este cumva împărțit? Cum pot fi împăcate determinări și libertăți adverse, adevaruri și fericiri opuse? Ele doar se exclud, se anihilează, se nimicesc reciproc? Splendorile pentru unii se dovedesc întotdeauna mizerii pentru alții? Presupun deci împlinirile distrugeri?“ (*Ibidem*).

Din memoriile, articolele și disputele unor scriitori din secolul al XIX-lea precum Pavel Vasilievici Annenkov, Vissarion Bielinski, Aleksander Herzen („apusenizanți“) se conțină Petersburgul ca idee a confruntării între occidentalisti și slavofili. Aceasta „s-ar suprapune (...) ideii progresului istoric necesar, inclusiv în plan industrial și tehnic“. Noul oraș semnifică „mișcare, dinamism, transformare, superioritatea practică în raport cu teoria, cu nesfârșitele discuții și polemici sterile, în care Moscova abundă și pe care numai Petersburgul le poate fructifica“ (p. 95).

O atitudine opusă celei sintetizate astfel după studiul lui Bielinski, *Petersburgul și Moscova*, adoptă poetul conservator Feodor Tiutcev în articolul *Rusia și Revoluția*, acestea fiind considerate cele două reale puteri antagonice din Europa. Pentru că „Rusia este înainte de toate creștină“ și „Revoluția este înainte de toate anticreștină“, aceasta din urmă reprezintă o „cruciadă împotriva Rusiei“ (teză „demonstrată“ amar de Revoluția din 1917).

Multimea de teze și antiteze privind acest subiect consemnate cu generoasă obiectivitate este relevantă, după Ion Ianoși, pentru „situațiile paradoxale din istoria culturii ruse, anume împrejurarea că unii dintre reprezentanții clavăzători, lucizi măcar în unele privințe, au fost mai apropiati orientării slavofile decât celei occidentale — fie în practica artistică, fie nu o singură dată, și ca gânditori“. Dacă Gogol „a servit argumente grele slavofililor timpurii“, Dostoievski devinea „aliatul unor slavofili târziu, chiar dacă s-a distanțat de programele lor unilaterale“ (p. 99–100).

Visele de mărire ale lui Petru I și odată cu ele cele mai sumbre profeții ale opozanților

s-au împlinit în momentul în care „Petrogradul revoluțiilor“ a devenit centrul politic al Rusiei, locul în care a debărcat Vladimir Ulianov (Lenin), pentru a conduce timp de 124 de zile guvernul instalat în urma insurecției armate din 7 noiembrie. În martie 1918 guvernul sovietic avea să se mute la Moscova.

Metropola concepută de Petru cel Mare și patronată de Sfântul Petru ca „burg“ olandez german, avanpost al modernizării Rusiei, al cărei nume rusificat în „Petrograd“ (1914) (folosite fiind și apelativele „Petropol“, „Petropolis“), rebotezată la 26 ianuarie 1924, după moartea lui Lenin, în „Leningrad“, avea să revină la numele inițial în august 1991.

Ororile Revoluției urmate de „dezastrul urban și totodată uman“, de „agonia economică“ din timpul războiului civil (1918–1920) descrise de martorii-scriitori (Osip Mandelștam, Evgheni Zamiatian, Viktor Šklovski) întrecute de înființarea ulterioară a „Comisiei extraordinare de luptă cu contrarevoluția și sabotajul“, de Poliția Politică (CEKA, înlocuită cu inițiale ca NKVD, apoi MEB) nu reușesc să opreasă apetitul cultural al unor „petrogrădeni“ ca Gorki sau Maiakovski, dar și al unor „petersburghezi“ ca Blok sau Ahmatova.

O altă dovdă a vitalității culturale a orașului se află în creația scriitoarelor și scriitorilor blocadei din timpul celui de-al doilea război mondial (8 septembrie 1941–27 ianuarie 1944): Margarita Aligher, Olga Berggoltz, Vera Inber, Polina Kazakova, Natalia Krandievskaia-Tolstaia, Ludmila Popova și.a.; Vsevolod Azarov, Kornei Ciukovski, Iuri Inghe, Mihail Slonimski, Nikolai Tihonov, Leonid Zorin, Mihail Zoșcenko...

Chiar dacă această înșiruire (incompletă) de nume nu spune mare lucru cititorului român actual, decât, poate, dacă i se adaugă emigranții Nabokov și Brodski, ea poate sugera supraviețuirea ideii cultural-politice, dincolo de arhitectura tăiată în marmură de cea mai bună calitate, dincolo de oroare și de teroare. Autorul cărții a cunoscut pentru prima dată orașul într-un timp al „terorii istoriei“, în care pentru un student venit din România, arhitectura și bibliotecile au reprezentat o colosală ofertă compensatoare, luminoasă față de restricțiile și austeroitatele culturale ale regimului sovietic. În prezenta versiune actualizată cu cele mai noi informații, este o reeditare a celei apărute în 1972 la Editura

Univers, *Romanul unui oraș. Petersburg-Petrograd-Leningrad*.

Ca orice alcătuire valoroasă în mesajul ei, cartea lui Ion Ianoși „deschide o lume“ în care

putem intra spre locuire în chip hermeneutic, din care ne putem retrage zgomotos sau discret fără interdicția de a reveni atunci când semnele ne cheamă spre ea.

Lorena Păvălan Stuparu

NOTE

- Precum în poemul lui Antioh Cantemir, *Petrida sau descrierea în versuri a morții lui Petru cel Mare, împăratul întregii Rusii*. Fiul întemeietorului culturii române moderne, Dimitrie Cantemir, formând o „mirabilă pereche“ (p. 20) împreună cu tatăl, Antioh Cantemir, este considerat întemeietorul poeziei ruse moderne.
- Din falduurile căreia se răspândește și „cele mai intunecate imagini despre un Petersburg motificator“ (p. 99), ca în următoarea notație din zilele Paștilor din 1901, a lui Maxim Gorki: „Ce oraș dezgustător! Până și slujba învierii sări el o întâmpină fără căldură, cu plătiseală, cazon. Aici e aşa de parcă toți ar fi în serviciul militar: locuitorii, jandarmii, popii“ (p. 217).
- Reprezentată, dintre cei mai cunoscuți, de Dostoievski, Bieliș, Blok, Wekrasov, Maiakovski, Ahmatova.

David J. Nightingale și John Cromby (coord.)

Social Constructionist Psychology. A Critical Analysis of Theory and Practice, Buckingham, Philadelphia, Open University Press, 1999, 236 p.

Cartea coordonată de cercetătorii britanici David J. Nightingale și John Cromby¹ pledează în favoarea ideii că psihologia social construcționistă ar trebui să depășească interesul său exclusiv față de limbaj și discurs și să acorde atenție și altor teme de discuție mai puțin analizate în prezent: în-corporarea (*embodiment*), materialitatea (*materiality*) și puterea (*power*). Așa-numita „cotitură discursivă“ (*discursive turn*) din social constructionism a pus în evidență rolul decisiv al limbajului în „construcția“ atât a persoanei, cât și a lumii, dar, în același timp, a omis alte aspecte semnificative ale existenței umane. Dintre acestea, cartea se adresează următoarelor: influența factorilor care privesc în-corporarea asupra activităților sociale și individuale; modurile în care lumea materială modelază și constrâng construcția socială; puterea instituțiilor, a guvernelor și a marielor corporații, precum și inegalitățile care emerg din structura societăților. Ca rezultat al în-corporării, materialitatea și puterea nu mai pot fi reduse la discurs.

Cartea se concentrează asupra dezbatерii realism-relativism, argumentând în favoarea adaptării principiilor construcționiste la poziția realistă. În această perspectivă, corpul apare drept locul privilegiat unde natura și cultura se întâlnesc, cât și un aspect esențial al persoanei

umane. În general, social constructionismul a neglijat corporalitatea, etichetând abordările alternative asupra acesteia drept biologiste, cognitiviste și esențialiste. Corpul a fost privit de obicei ca fiind doar o metaforă sau un text, fără a se acorda prea mare atenție aspectelor sale funcționale, fiziologice și fenomenologice. Aspectul cel mai semnificativ al în-corporării este subiectivitatea și se argumentează că social constructionismul ar trebui să înțeleagă modul în care aceasta este constituită prin intermediul interacțiunilor din cadrul social și material și, de aceea, din cadrul relațiilor de putere. Tema puterii și relația ei cu discursul este centrală operei lui Foucault și teoreticienilor din sfera macro social constructionismului (Hollway, Parker, Mama, Burman etc.).

Dintr-o perspectivă realistă, materialitatea joacă de asemenea un rol semnificativ întrucât ea funcționează ca o constrângere și o condiție necesară pentru diferențele construcții sociale și discursivee pe care noi le creăm. Prin refuzarea materialității, social constructionismul devine neconvincător și speculativ.

În analiza pe care o propune în *Beyond appearances: a critical realist approach to social constructionist work*, Carla Willig argumentează că nu există o legătură necesară între social constructionism și relativism. Ea încearcă

să identifice modurile în care perspectiva social constructionistă poate deveni parte a unui proiect realist critic. În abordarea sa, cercetătoarea britanică se inspiră din perspectiva marxistă, în particular adoptă o analiză materialist-istorică a societății, cât și o abordare dialectică a științei. Ea consideră că subiectivitățile și discursurile care le constituie nu sunt determinante, ci facilitate de condițiile materiale în care ele apar. O psihologie social construcționistă nerelativistă trebuie să fie aptă să descrie acest proces. În acest scop, ea avansează conceptul de „potențialități” — viitoruri posibile care pot fi facilitate de prezent. Viața socială constituie baza experienței umane, însă nu o determină, ci mai degrabă îi pune la dispoziție o serie de posibilități ce trebuie apropriate de către indivizi. Conceptul de „practică” se referă la modurile în care astfel de posibilități sunt realizate. De aceea, potențialitățile și practica ne ajută în teoretizarea schimbării și a transformării. Willig susține că discursurile și construcțiile sociale nu sunt independente de structurile materiale, deși admite că ființele umane pot manipula activ mediul lor înconjurator și să-și îndeplinească proiectele în conformitate cu propriile lor interese. Ea apreciază că cercetările noastre trebuie aplicate în cele din urmă la practică. Analiza discursivă trebuie să facă recomandări pentru practică, de exemplu, dacă obiectul analizei este discursul rasist, analiza ar trebui să ne spună cum să eradicăm discursul și practica rasistă.

În studiul său *Between the dark and the light: power and the material contexts of social relations*, Ian Burkitt sugerează că problema relațiilor de putere trebuie să fie prezentă în toate formele social constructionismului. Scopul său este să „găsească un loc între întuneric și lumină; să abordeze relațiile de putere și limitele impuse acțiunilor umane și totuși să descompere spații de mișcare dincolo de acestea” (p. 71). El examinează diferența pe care Rom Harré o face între o ordine *practică* și una *expresivă*. În acest context, „practică” se referă *grossu modo* la forțele cauzale ale naturii, inclusiv la munca ce produce mijloace de subzistență (o idee marxistă) în timp ce „expresiv” este mai degrabă de sorginte convențională și se referă la regulile morale și sociale, precum și la normele pe care indivizii le împărtășesc în cadrul practicilor sociale. În viziunea sa, ordinea expresivă nu este legată de relațiile de putere, ci normele morale joacă un rol semni-

ficativ în acțiunile individuale. Harré tratează tematica materialității luând în discuție conceptul lui Uexküll de *Umwelt* — acea parte a lumii materiale constituită ca spațiu vital pentru membrii unei specii. Drept urmare, „aceeași lume ca întreg poate conține orice număr de *Umwelt* posibile”. În calitatea noastră de ființe in-corporate, noi trăim atât în lumea practică, cât și în cea conversațională. Burkitt dorește să evite dihotomia dintre lumea socială și cea materială, avansând metafora celor cinci dimensiuni, preluată de la Elias: trei dimensiuni spațiale, a patra dimensiune a timpului și a cincea dimensiune a simbolului (incluzând limbajul și alte semne). El sugerează că metafora dimensiunilor este utilă întrucât ne permite să explicăm multiplele dimensiuni ale vieții umane ca distințe, dar concomitent in-corporate în aceeași persoană.

În *Discourse and the embodied person*, filosoful de la Universitatea din Oxford Rom Harré argumentează că substantivele „corp” (*body*), „minte” (*mind*) și spirit (*spirit*) nu se referă la părți ale persoanelor, ci la moduri de a vorbi despre persoane care atrag atenția asupra diferitelor atribute ale lor. În mod corespunzător, vom avea trei moduri de a vorbi despre oameni, fiecare cu propria sa „gramatică”. În vorbirea despre oameni în calitatea lor de *corpuri* (*bodies*), nivelul de bază este nivelul moleculelor. Vorbind despre oameni în calitatea lor de *minți* (*minds*), noi examinăm fluxul de reprezentări simbolice până la elementele lor semnificative și la structurile pe care le formează. Vorbind despre oameni în calitatea lor de *suflete* (*spirits* i. e. ființe morale), noi analizăm fluxul de interacțiuni interpersonale în acțiuni și comportament public, sensurile acestora. În ultimele două cazuri, filosoful britanic apreciază că este vorba nu numai de discursuri despre oameni, dar și de discursuri despre discursuri. El consideră că toate formele de activitate simbolică și intențională au două caracteristici principale — intenționalitate și normativitate. Cu privire la sistemele simbolice, Harré introduce conceptul de „gramatică”. O gramatică este un set de reguli în folosirea unui sistem simbolic (de exemplu, un repertoriu — *répertoire* — verbal). Orice gramatică poate fi descrisă în termenii a două ierarhii, fiecare având propriile sale reguli: una pentru clasificări (implicând relații dintre supertip și subtip, precum cea dintre gen și specii), cealaltă pentru explicații (implicând relații dintre părți

și întreg). Psihologia oficială tinde să trateze ierarhiile de clasificare ca și cum ar fi explicative, în special în domeniul personalității și al temperamentului. Harré pune în discuție trei gramatici ale discursurilor despre viața umană: „oameni în relație cu lucruri“ — descrisă în termeni de activitate și pasivitate; „oameni în relație cu oameni“ — descrisă în termeni de calitate morală a acelor relații în legătură directă cu ordinea socială locală corespunzătoare — și „oameni în relație cu organisme“ — descrisă în termeni de relații cauzale.

În această perspectivă, în-corporarea (*embodiment*) devine o condiție necesară pentru lumea noastră simbolică. În acest fel se explică de ce noi, în calitate de ființe umane, deținem un loc atât în lumea materială, cât și în cea conversațională. Pentru a înțelege o relatare perceptivă, avem nevoie de o localizare a ei în spațiu și timp, iar aceasta solicită ca vorbitorul să fie în-corporat. Distincția tradițională minte/corp devine astfel superfluă. Harré investighează câteva formate explicative, folosite de obicei în explicarea fenomenelor. Formatul standard din științele fizice este cel cauzal prin care fenomenele micro sunt privite drept cauze ale fenomenelor macro. Un al doilea format explicativ este cel normativ care joacă un rol central în viața noastră cotidiană. Presupoziția aici este că oamenii încearcă să acționeze într-un mod adecvat. Normele relevante trebuie să fie sau explicite sau neexplicite, sau transcendentale sau imanente acțiunii. Cel de-al treilea format explicativ este cel istoric și poate fi folosit pentru a explica o situație făcând referire la unele condiții trecute din care a rezultat o decizie. De exemplu, americanii conduc pe partea dreaptă, deoarece Lafayette a convins guvernul local din Philadelphia că acesta este modul adecvat de a organiza traficul.

Potrivit lui Harré, fiecare dintre cele trei moduri de în-corporare discutate anterior este legat de un format explicativ specific. Relatăriile persoanei întâi necesită localizarea naratorului în spațiu și timp, însă pentru explicarea modului în care oamenii narează o poveste, Harré consideră că explicația istorică este cea mai adecvată. Explicația cauzală ce leagă expresiile etologice de cele verbale a jucat un rol important în geneza vocabularului psihologic. Metafora sarcină/unealtă (*task/tool*), de exemplu, pe care el o propune, implică atât explicații cauzale, cât și normative: modul în care uneltele lucrează solicită o explicație cauzală în

vreme ce modul în care sunt folosite solicită una normativă.

În studiul său *The extra-discursive in social constructionism*, Vivien Burr argumentează ideea că anumite aspecte importante ale experienței umane sunt extradiscursive, inspirându-se din fenomenologia lui Merleau-Ponty. Pentru Burr, conceptul de „persoană“ a devenit problematic în social constructionism întrucât toate trăsăturile care se presupuneau că ne constituie ca indivizi (personalitate, dorințe, atitudini etc.) au fost deconstruite. Drept rezultat, sinea a devenit text și discurs „scris și rescris de la un moment la altul potrivit cererilor unei multitudini de contexte sociale“ (p. 115). Pentru a confira plauzibilitate poziției social constructioniste, ea propune regândirea noțiunilor noastre de alegere și capacitate de acțiune. În opinia sa, o altă slăbiciune a studiilor actuale din sfera constructionistă este analiza corpului, de obicei absent din abordările făcute conceputului de persoană și redus de către cei interesați de relațiile de putere, feminism și sexualitate la doar o altă formă de textualitate.

Vivien Burr accentuează natura extradiscursivă a expresivității corpului ilustrată în cazul dansului și al producerii muzicii. Cercetătoarea britanică de la Universitatea din Huddersfield apreciază că social constructionismul actual nu poate explica aceste aspecte și, în acest sens, investighează fenomenologia lui Merleau-Ponty. Pentru Merleau-Ponty, persoanele și lumea nu sunt entități separate ce interacționează reciproc. Noi experimentăm lumea prin intermediul corpului nostru și nu prin intermediul limbajului: „noi trăim în lumea materială și nu suntem observatori ai ei“ (p. 120). El a privit relația dintre limbaj și experiență ca fiind una dialectică în care fiecare parte depinde de celalătă pentru propria sa expresie. Întrucât noi suntem în-corporați și avem acces direct la lume, din nou, nu mai este nevoie de distincția dintre subiect și obiect. Merleau-Ponty a acordat suficientă atenție modului în care noi percepem lumea prin intermediul simțurilor. În cadrul experiențelor trăite, diferențele sensuri sunt integrate și operează ca un singur sistem. Cu toate acestea, filosoful francez a fost suficient de precaut pentru a nu susține că noi ajungem astfel să intrăm în posesia adevărului. Tema postmodernă a „pluralității interpretărilor“ poate fi astfel ușor adaptată la abordarea fenomenologică.

În concluzie, Burr consideră fenomenologia lui Merleau-Ponty drept un cadru teoretic util pentru abordarea extradiscursivului și, în același timp, o direcție compatibilă cu ideile majore ale social constructionismului.

Pe lângă aceste studii, cartea mai cuprinde: *Critical reflexive humanism and critical constructionist psychology*, semnată de Ian Parker, *A paradigm shift? Connections with other critiques of social constructionism* al lui Mike Michael; *Discourse or materiality? Impure alternatives for recurrent debates* aparținând lui Joan Pujol și Marisela Montenegro; *Realism, constructionism and phenomenology* al lui Trevor Butt; *Taking our selves seriously* al lui John Cromby și Penny Standen; *Whose construction? Points from a feminist perspective* de Erica Burman; *Social constructionism*:

implications for psychotherapeutic practice al lui Christine Kenwood; *That's all very well, but what use is it?* de Wendy Stainton Rogers și Rex Stainton Rogers și studiul de încheiere *Reconstructing social constructionism*, aparținând lui David J. Nightingale și John Cromby.

Toate aceste studii constituie o reflecție teoretică și o regândire critică a social constructionismului în sensul includerii aspectelor încorporării (*embodiment*), materialității (*materiality*) și puterii (*power*) din perspectiva unui realism critic. Ideea fundamentală este că pentru a reprezenta o direcție de gândire viabilă, și nu doar una critică la adresa psihologiei oficiale, social constructionismul trebuie să abandoneze poziția relativistă „tare“ care a consacrat-o și să își manifeste disponibilitatea deschiderii către „real“.

Bogdan M. Popescu

NOTE

I. David J. Nightingale activează în cadrul Departamentului de Psihologie la Bolton Institute (Marea Britanie) unde predă psihologie critică. El este interesat de fundamentele filosofice și teoretice ale social constructionismului și psihologiei critice. A publicat cărți despre înțelegerea și practicarea psihologiei critice, predarea social constructionismului, filosofia social constructionismului și a corpului. John Cromby predă psi-

holgie în cadrul Departamentului de Științe Umane al Universității din Loughborough (Marea Britanie). Cercetările sale vizează chestiunile sinelui, identității și subiectivității. De asemenea, el este membru al cunoscutului grup interdisciplinar de teoretizare a social constructionismului D.A.R.G. („Discourse and Rhetoric Group“) de la aceeași universitate.

Elisabeth Pond

Renașterea Europei, traducere de Adina Avramescu și Adriana Gheorghe, Târgoviște, Editura Pandora-M, 2003, 292 p.

Jurnalistă americană de origine germană, autoare a lucrării *Beyond the Wall: Germany's Road to Unification* (1993), coautoare a cărții *The German Question and Other German Questions* (1996), actuală corespondentă pentru *Washington Quarterly*, E. Pond reunește în cadrul acestei lucrări o serie de eseuri care reflectă preocuparea sa pentru modul în care Europa a renăscut după sfârșitul războiului rece prin crearea Uniunii Economice Monetare și posibilitatea intrării Europei Centrale și de Est în sistemul european, și pentru continuarea procesului de integrare la începutul sec. al XXI-lea, în condițiile interdependenței și globalizării și

ale „amenințării extinderii haosului din Rusia și din Balcani“. Autoarea prezintă istoria integrării europene a ultimilor zece ani din perspectiva protagonistilor „intensificării“ și ai „extinderii“, adică Germania și Polonia. După căderea Zidului Berlinului, rolul Germaniei a crescut semnificativ pe scena europeană, o contribuție deosebit de importantă în reorganizarea Europei avându-l cancelarul german Helmut Kohl, care a susținut atât unificarea Germaniei cât și crearea Uniunii Monetare care a permis accelerarea integrării. Cancelarul german atrăgea atenția asupra faptului că unificarea Germaniei, asupra căreia Franța și Marea

Britanie erau reticente — ele temându-se că Germania va domina în interiorul CE, deși erau conștiente că mai grav era ca Germania să domine în afara CE — „nu trebuie privită ca o barieră în calea integrării europene, ci mai degrabă ca un catalizator în favoarea acesteia” (p. 56). Astfel Kohl se declară pentru o „Germanie europeanizată și nu o Europă germanizată”, împrumutând o frază a lui Thomas Mann. De asemenea, el a influențat Bonnul să susțină includerea Poloniei în UE, astfel încât Germania să nu mai reprezinte granița de est, ci să fie înconjurată integral de aliați. La Bonn și Varșovia, viziuinea asupra sec. al XXI-lea era una în care națiunile din Europa Occidentală cedează tratat suveranitatea UE și Uniunii Monetare Europene, apoi se orientează spre est pentru a integra statele central-europene în comunitate. Autoarea este de părere că sarcina priorității a politicii europene actuale este instituționalizarea cooperării în privința extinderii, astfel încât să-i confere rezistență, iar liderii de azi ai UE sunt tot mai preocupați de intensificarea colaborării vest-europene astfel încât să le faciliteze acelor state central-europene care doresc integrarea drumul spre comunitatea privilegiată.

„Integrarea europeană a fost în mod repetat considerată nesemnificativă în Statele Unite” (p. 18). De aceea, scopul acestei cărți este și acela de a corecta percepția americanilor despre dinamica integrării europene, percepție care, de cele mai multe ori s-a concentrat în special pe Marea Britanie, care a opus în mod constant „intensificarea” CE integrării politice sau economice care ar depăși zona de comerț liber, sau pe Franța care a opus „extinderea” CE politicii de „germanizare” a Europei Centrale.

După dizolvarea Pactului de la Varșovia, prăbușirea Uniunii Sovietice și în urma retragerii armatei sovietice din Germania de Est, prezența NATO în Europa nu mai părea atât de necesară „în a-i menține pe ruși neimplicați, iar pe germani cu o putere de decizie cât mai mică” (p. 72), însă guvernele țărilor membre ale NATO din Europa și noile democrații central-europene simțindu-se într-o lume nesigură, au realizat că au mare nevoie ca Statele Unite să rămână implicate în problemele Europei prin intermediul NATO. Considerând NATO drept *martoră la renașterea Europei*, autoarea distinge trei motive fundamentale pentru care europenii preferau păstrarea Statelor Unite, implicit sprijinul NATO, în ipostaza de pion principal în Europa:

teamă de o recidivă imperialistă din partea Rusiei care deținea arme nucleare, refuzul pentru posibilitatea unei dominații germane în probleme de securitate și nevoia de o forță credibilă în stare să reducă conflictele locale de la periferia Europei, aşa cum fusese criza din fosta Iugoslavie. Totodată, E. Pond demonstrează că nu numai Europa avea nevoie de Statele Unite, ci și acestea, prin intermediul NATO, urmăreau ca prin cooptarea Poloniei în alianță, să poată avea pentru prima oară graniță cu Rusia, la Kaliningrad. La rândul ei Polonia, ca și candidat cheie al NATO, promitea că va depune eforturi diplomatice pentru îmbunătățirea relațiilor cu Rusia. Odată intrată în NATO, Polonia se va simți eliberată de strânsa Germaniei și a Rusiei și va avea garanția că se va putea baza pe nouă prietenie cu Germania pentru un cadru supranațional european și transatlantic, această nouă prietenie reprezentând piatra de temelie pentru pace și stabilitate în Europa Centrală. Accesul Poloniei la NATO punea problema găsirii unei atitudini optimă față de Rusia și Ucraina — un alt subiect pe care autoarea îl dezvoltă în această carte, deoarece „o Ucraină independentă și stabilă va reprezenta nu numai un tampon pentru Polonia, ci și o piedică pentru Rusia în calea reîntoarcerii sale la mentalitatea imperialistă” (p. 90).

Autoarea atribuie alte două capitole importante atât statelor prezente — Polonia și țările central și est-europene abia ieșite de sub dominația Moscovei —, cât și celor absente — slavii răsăriteni (Rusia, Belarus, Ucraina), de la renașterea Europei. Răspunsul la întrebarea cât de departe spre est se va extinde Europa este acum previzibil: până la râul Bug din Polonia. Dacă de-a lungul unui deceniu Polonia a reușit să-și creeze o democrație și un sistem de piață care se susțin reciproc, situație care înainte timp a dus la concretizarea integrării acestei țări atât în NATO cât și în UE, Rusia însă a reușit să se dezintegreze politic, ceea ce a dus la un impas economic care a generat o adâncire a blocajului politic. Autoarea ne propune să analizăm exemplul Ucrainei pentru a putea înțelege de ce granița dintre Est și Vest urmează cursul râului Bug.

În continuare, autoarea realizează o radiografie a evoluției interne a UE la început de secol, în condițiile în care anii '90 au arătat destul de clar că UE va continua să fie o confederație decât să devină o federație. Si atâtă timp

cât pacea subvenționată de America va domni în Europa această confederație bazată pe consens va fi în măsură atât să asigure asumarea unor angajamente reciproce, cât și să le ofere membrilor săi încrederea că își pot păstra identitatea, fără să fie asimilați într-o „omogenitate insipidă”, pe care nimeni nu și-o dorește. Cea mai incertă problemă este aceea legată de cât de mult se va implica Marea Britanie în afacerile paneuropene, creând astfel posibilitatea transformării duo-ului franco-german într-un trio.

Pentru europeni, războiul din Kosovo din primăvara anului 1999 a fost unul existențial punând la încercare toate realizările continentului atât din ultimii 50 de ani cât și din perioada anilor '90. Prinț-un acord unanim, în regiune, NATO s-a dovedit a fi centrul de securitate în Europa de după războiul rece, iar noile democrații care speră să facă parte din alianță depun eforturi majore pentru a avea legături mai strânse cu puterea americană. „Cum pot europenii să asigure securitatea continentului lor?” (p. 206) — este întrebarea pe care Kosovo a ridicat-o UE înainte ca aceasta să fie pregătită să o întâmpine. Până la acel moment UE amâname deciziile dificile legate de o politică externă și de o securitate comună. În primăvara

anului 1999 UE și membrii săi neutri au fost dintr-o dată solicitați, pentru prima oară, să aprobe operațiunile militare ale NATO. Politica externă europeană continuă să rămână interguvernamentală, în cadrul ei oficialii guvernamentali negociind noi compromisuri, ei nefiind încă pregătiți să acorde prioritate luării unor decizii în afara capitalelor naționale.

În ciuda unor asemenea dificultăți, nu se poate nega faptul că în această epocă a globalizării, interesele europenilor și cele ale americanilor se armonizează mai mult ca oricând în trecut. Cel puțin de la dezastrul din Bosnia, „Europa a realizat că are nevoie de conducere americană, oricare ar fi frustrările pe care trebuie să le suporte”, iar Statele Unite, cel puțin din momentul izbucnirii crizelor din Asia și Rusia, „și-au dat seama că au nevoie de Europa pentru a împărti sarcina conducerii economice a lumii, oricare ar fi frustrările care derivă de aici” (p. 236). Vă propunem aşadar o carte bine documentată în care autoarea a încercat să ne prezinte procesul complex al renașterii Europei dar care, totodată, ridică o nouă întrebare care își cauță un răspuns dincolo de aceste pagini: „Se va dovedi această nouă Europă îndeajuns de puternică pentru a supraviețui furtunii viitoare?“.

Sanda Cincă